

I.

OIARTZUNEN INDEPENDENTZIA ETA BERE ONDORIOAK

Sarreran aipatu dugun bezala, Behe Erdi Aroko Erreteriarren historian aro berri bati hasiera ematen dion gertakaria Oiartzunen behin betiko independentzia da. Ondorioak ez ziren bakarrik herri-mailako politikan eman; erlijioan eta Probintziako egituraketan ere, beraien eragina nabarmena izango da.



Oiartzungo Bailara, eskualdeko buru. XIII. mendean zehar, gutxienez 1237tik, eta XIV. mende hasiera arte, bailaran zehar sakabanatutako populazioak, udalbatzarren bitartez, izan ziren lurralde horretako buru. 1320tik aurrera eta 1495era arte, berriz, Oretako lekuan hiribildu bat fundatzeak, Bailararen buruzagitza hau menpekotasunean bihurtuko du, harresiak inguratzen zuen gunea politikoki eta ekonomikoki lurralde osoko buru bilakatuko baita. Ondorioz, hamaika istilu eta tirabira sortuko dira. Argazkian, Oiartzungo Elizalde auzoa (Iturria: eu.wikipedia.org/Oiartzun).

1. Lur berriak, jurisdikzio berria

Errenteriarri hiribildu titulua eman zion mesedearen ildotik emango diren lehenengo arazoak alde batera utziko baditugu ere, XVI. mendearen atarian sortuko den egoera ulertzeko 1491ko errege-betearazlea eta 1495eko mugarritzea baino hamarkada batzuk lehenago izango den gertakari bati erreparatu behar diogu. 1453 urtean Gaztelako Endrike IV.a erregeak Oiartzuni emandako hiri-gutunari, hain zuzen ere. Berebiziko garrantzia duen mesedea dugu, bailararen independentzia baitzekarren.

Mesede horrek bi guneak zatitzen zituen, fiskalitate, juridikio eta politika mailan banatuz. Besteak beste, bakoitzak udal kargu propioak izango ditu, bakoitzean ospatuko ziren udal hauteskundeetan hautatuz. Baina pribilegio hau ez da aurrera aterako; izan ere, nahiz eta Endrike IV.ak berak (1470 eta 1472an) eta Errege Katolikoek (1484ean) hiri-gutuna berretsi, Errenteriak, Gipuzkoako Ermandadearen laguntzaz, bere ezarpena bertan behera geratzea lortuko baitu. Ondorioz, ondorengo hamarkadetan hiribilduaren eta bailararen arteko erlazioek txarrera egingo dute.

1490 inguruan egoera oso larria zen; larriegia Gipuzkoan bertan konpontzeko. Hori dela eta, Oiartzunek eta Errenteriak arazoari irtenbidea bilatzeko auzia Errege Katolikoek eskutan utzi zuten. Hala, 1491ko apirilean erregeen epaiak bien arteko banaketa xedatu zuen, lurraren mugatzea aginduz, lehenengo pausoak 1493an eman zirelarik. Alabaina, mugatzearen ondorioz, Errenteria, lehen zituen lurraldeen zatirik txikienarekin gelditu zen eta hori konpontzeko asmotan, lurraldea zatitu zen hiru zatietatik bat hiribilduari eman zitzaion.

1453ko hiri-gutunaren antzera, 1491ko epaiak bi guneen eskumenak arautzen zituen. Orduetik, populazio bakoitzak bere udal kargu propioak izendatuko zituen, probestua izan ezik. Azken hau partekatutako kargua izango zen, urte batean Errenteriak izendatuz eta hurrengoan, aldiz, Oiartzunek. Portuaren ustiapen eta jurisdikzioari dagokionez, biek era aske eta amankomunean izango zuten. Alabaina, hiribilduak hainbat arlotan lehentasuna edota berak bakarrik eskumenak izatea lortu zuen, tartean Probintziako Batzarretako ordezkariarena. Hau Errenteriarren esku geldituko zen, prokuradoreak berak bakarrik izendatu zitzaizkeelarik.

Neurri hauek baina, ez zuten giroa baretu. Bi aldeek 1491ko epaiaren hainbat puntu apelatu egin zituzten eta auziaren amaiera 1495ean etorri zen. Denbora tarte honetan ere salaketak izan ziren, hala nola Errenteriak jarritakoak, Oiartzunekin zituen herri-basoen ustiapenean izan ziren irregulartasunei buruzkoak. Edonola ere, urte horretan erregeek aurreko epaia berretsi zuten eta honekin batera, beraien ordezkariak 1493an egin zuen mugarritzea baieztatu eta hau amaitu zedila agindu zuten, honen inguruan egin ziren azken prozedurak 1495eko uztailean eman zirelarik.

Arazoak, ordea, ez ziren guztiz amaitu. 1505ean, Joana I.goa erreginak bere gurasoen erregealdian egindako lur-banaketa errespetatu zezatela agindu zuen eta horrez gain, populazio bakoitzeko auzotarrei bestearen lurretan zuhaitzak moztea debekatzen zuen, baldin eta udalbatza bakoitzaren baimena ez bazuten. Halaber, erreginaren aginduak Oiartzun eta Errenteriak zituzten herri-lurren ustiapena abeltzaintzari lotua egongo zela ebatzi zuen. Horrez gain, aurretik hainbat auzotarri ezarritako isunak baliorik gabe uzten zituen, giroa baretu nahian.

Ebazpen hauek 3 urte beranduago baieztatu baziren ere, oraingoan aldaketa nabarmen eta esanguratsu bat ezarri zen, bien muga-lurrekin lotua. Zehazki, 1508ko apirilaren 11n Errege Kontseiluak lurralde zati horren ustiapena arautu zuen: ordutik, bertan zegoen egurra, muga zeuden Oiartzungo baserrien beheko suetarako izango zen. Orduz geroztik, *su-egurra* deritzon ustiapenaren nondik norakoa ezarriko da, izenak baso-baliabidearen erabilera oso argi adierazten duelarik. Epai honek egur horrekin ikatza egitea (hau da, egur-ikatza) debekatzen zuen, bailarako populazio zati garrantzitsu eta itzal handiko baten interesen kontra joanez, olagizonen eta inguruan zeuden burdinola jabeen kontra, alegia. Beraz, ez da harritzekoa 1505-1508 bitartean Oiartzunek zonalde horretako baliabideen aprobetxamenduaren inguruan aurkeztu zituen alegazio zein erreklamazioen artean, burdinolek zituzten beharrak ere aipatzea.

Egia bada ondorengo hamarkadetan istiluek beherantz egin zutela, oraindik ere hainbat tentsio biziko dira. Oso esanguratsua da, Errenteriak eskatuta, 1515 eta 1544 artean *su-egurraren* errege-betearazlearen hainbat kopia eskuetsi egitea, tentsioek jarraitu zutelaren seinale. Tirabira hauek hainbat arrazoigatik sortuko dira. Batzuk hiribilduen zein auzotar ezberdinen artean barneratua zegoen ohitura batengatik izando dira, hau da, edozein aukera baliatuz mugarriak mugitu edo lekuz aldatzearena. Oiartzungo udalbatzak Errenteriaren aurka oso kexu adierazgarriak adierazten zituen 1544ko urtarrilaren 2an, hiribilduak honakoa egin zuela adieraziz: “...*tentado e mobido en poner nuevos mojones entre su jurisdicción e d’este dicho conçejo donde y en partes nunca hubo mojones*”².

Hainbat kexa merkataritzarekin zerikusia zuten. Aipagarrienak, gero ikusiko dugun bezala, Errenteriak eta Goizuetak, bien arteko merkatal harremanak hobetzeko, Oiartzundik pasa gabe eraiki nahi zuten bidearen inguruan izan ziren; beste protesta batzuk, aldiz, Oiartzun zein Errenteriako auzotarrek ondoko populazio gunearen lurretara beraien aziendak bazkatzera eramateagatik sortu ziren. Besteak beste, errenteriarrek beraien ahuntzak bailararen lursailetara eramatearen ondorioz, Oiartzungo justiziek egin zituzten atxiloketengatik³.

² OUA, C-2-1-1, 11 au. fol.

³ Hainbat adibiderako, ikus EUA, C-5-II-1-7 eta EUA, C-5-II-2-1.

Arrazoia edozein delarik ere, salaketa hauek guztiek erakusten dutena zera da: bailararen independentziaren ondoren Errenteriak lur gutxiago zuenez, bere biztanleek lursail horiengan egin zuten presioa eta ustiapena areagotu egin zela. 1491 eta 1514 artean Errenteriarekin muga egiten zuten Oiartzungo lurretan 40 baserri berri erakiitza eta horrez gain, hainbat saroe herri edo laborantza-lur bihurtzea edo beraietan basetxe edo burdinolak ezartzea, lurrak pairatutako presio handiago horren lehen zantzua dira⁴. Prozesu hau, baina, ez zen zonalde horretan bakarrik gertatu; aitzitik, eskualde osora zabaldu zen, tartean Astigarrarekin muga egiten zuten lurretara. Honen lekuko, Juanes Tafallakoak 1538an egindako adierazpena dugu: “...vive en jurisdicción de Murguía, que es çerca los límites de la jurisdicción de La Rentería, y sabe y ha visto que de siete, ocho años a esta parte, en la comarca de la casa do este testigo mora, se an hecho algunas heredades y se an çerrado de valladares”⁵.

Batzuetan, lursailak udalbatzaren baimenarekin ustiatu ziren; beste batzuetan, ordea, bere oniritzirik gabe. Honen adibide, aktek islatzen dituzten salaketa ugarriak ditugu. Kexu hauek, Errenteriako auzotarren presioa hiribildutik gertu zeuden lurretatik haratago zihoala adierazten digute. Alegia, ez bakarrik erakargarritasun handiagoa zutenetan, lur emankorrangoetan edo nekazal ustiapen handiago bat izan zezaketen horietan, baita urrutiago zeudenetan ere. Honen adierazle 1529ko haserreak ditugu, orduan, hainbat auzotar Añarbeko hiri-lursailak udalbatzaren baimenik gabe ustiatzen ari zirela salatu baitzen⁶.

Lurrarekiko presio handiago horren aurrean, dela orain ikusi dugun legez kanpoko ustiaketagatik, dela Oiartzungo independentziak sortu zuen barruti murrizketagatik, Errenteriako udalbatzak lur berriak behar zituela argi ikusi zuen. Hauetako hainbat Murgia-Astigarrarekin muga egiten zutenetan egongo dira, bereziki Murgia oinetxearen jabetzen zati zirenetan. Errenteriak bertan lurrak eskuratzeko egin zituen lehen datuak 1504 urtean ditugu. Oso data esanguratsua da, bai Oiartzungo independentziaz eta baita *su-egurraren* inguruko eztabaidetatik gertu dagoelako. Ondorioz, 1495ean izandako lur txikiagotzearen aurrean, gure hiribilduak lurrak eskuratzeko saiakerak oso goiz hasi zituelaren adibide dira⁷.

Errenteriaren berezko interes honi, Murgia oinetxeak XVI. mende hasieran bizi zuen egoera zaila gehitu zitzaion. Oso adierazgarria da Astigarragako hainbat

⁴ ARAGÓN RUANO, A.: *La ganadería guipuzcoana durante el Antiguo Régimen*. Bilbo: EHU-UPV, 2009, 130-132 orr.

⁵ ARChV. Pleitos Civiles, Zarandona y Walls, Fenecidos, 756-3.

⁶ EUA, A-1-2, 4. pieza, 40 au.- 42 at. folk.

⁷ AGS. RGS. 1504-II, 155 fol.

auzotarrek leinu horri erositako hainbat eta hainbat lursail, 30 eta 40ko hamarkadetan zehar Errenteriaren eskuetara pasatzea. Guretzako, hiribilduak biztanle horiek nolabait erabili zituelako seinale da, Murgiako jaunen aldetik jaso zezakeen ezetzaren aurrean. Dena den, gunehori ez da gure hiribilduaren inbertsio puntu bakarra izango: bertako Intsusaga, Aginatz Egia edo Ieralegi lursailez gain, udalbatzak Oiartzunen eta Hondarribian zeuden Isturitzaga, Abendano, Garitohana eta Perubeltz Oihana bezalako lurak ere eskuratuko ditu, eta horiei Allangoa eta Usaskue sarobeen zati batzuk eta Lezetako eta Itxeta bezalako mendilurrak batuko zaizkie⁸.

Jabetzan eskuratutako lursailez gain, Errenteriak beste hainbaten ustiapena lortuko du. Adierazgarrienak Orreagako Kolegio-elizak eta Oiartzungo Ugarte oinetxe garrantzitsuak zituzten sarobeen kasua izango da. Ordainetan, hiribilduak urtean 22 dukateko zentsoa ordaindu beharko du, kopuru nahiko txikia.

Espazioarekiko interes honetan, udalbatzak oso bestelako taktika bat jarriko du abian, baina oso esanguratsua dena: bere auzotarren lurren jabetzaren egunera-tea, alegia. Adibiderik garbiena 1523an dugu. Errejimenduak, hiribilduak jasan zituen suteek eragindako notario-dokumentazioaren galera aprobetxatuz, aurreko hamarkadetan hainbat auzotarrei saldutako lursailak berreskuratzeari ekin zion; izan ere, dokumentaziorik gabe, auzotarrek ezingo zuten eskuratu zituzten udal-lur horien jabetza frogatu. Esan bezala, 1523an, udal gobernariak udalbatza ezberdinek azkeneko 40 urteetan saltzera behartuta egon ziren lursailen egoera zein zen jakiteko saiakera egin zuten. Erosleak salmenta eskriturak aurkeztera behartu zituzten; hala ez egitekotan, lurak errejimenduak hiri-ondasun deklaratu zituen eta, ondorioz, bere jabetzen zati izatera pasako ziren⁹.

2. Berrikuntzak erlijio munduan

Oiartzunen independentziak ez zuen Errenteriak ordura arte bere jurisdikzioan zituen lur edo biztanleen gaineko eskumen aldaketa bakarrik ekarri. Egoera horrek beste hainbat ondorio izan zituen, bai erlijio mailan, baita politika mailan ere.

Erljio mailan, kanpo eta barne aldaketen artean ezberdindu behar dugu. Lehenengoei dagokienez, ohartu behar dugu garai honetan Pasai Donibanetik Hondarribira zihoan Gipuzkoako lurraldea Baionako gotzaindegiaren barnean zegoela,

⁸ Adibideetarako, ikus EUA, C-5-IV-4ko 2, 3, 6, 8 eta 14 espedienteak; EUA, C-5-II-2-1; EUA, C-5-IV-1-1; JIMENEZ DE ABERASTURI, J. C. (zuz.): *Errenteriako Historia*. Errenteria: Errenteriako Udala, 1996, 98 orr.

⁹ EUA, A-1-2, 1.go pieza, 26 au.-29 au. folk.

Gipuzkoako Artzapez-Barruti Txikia osatuz¹⁰. Probintziako gainontzeko lurraldea, Kalagorriko gotzaindegiaren pean zegoen Deba bailarako barne-zati bat izan ezik, Iruñeko apezpikutzak bere gain zuen eremua zen. Ondorioz, Gaztelako Koroaren Omuga-lurralde bat, erlijio arloan atzerritarren esku zegoen eta beraz, Probintziako esparru handi batean, eragin erlijioso-politikoa errege gaztelarren interes ezberdinek zeharkatzen zuten. Egoera honen aurrean, XVI. mende hasieran, errege gaztelarrek Frantzia eta Nafarroaren eragina mozteko edo ekiditeko saiakerak indartu zituzten.

Azken erreinu horren konkistak eta Karlos V.aren aldeko gotzain iruindarraren izendapenak, Nafarroak Gipuzkoan zituen eskumenen inguruan neurririk ez harzea ekarri zuen eta orduz geroztik, Frantziaren eraginpean zegoen zonaldean



Oiartzungo Lartaungo Done Eztebe eliza. 1320tik aurrera hiribilduak bere gain politika eta ekonomia esparruak hartu bazituen ere, XVI. mende hasiera arte, bailara zen eskumen erlijiosoak zituena (Argazkia: panoramio.com/photo/32416947).

¹⁰ CURIEL YARZA, I.: *La parroquia en el País Vasco-cantábrico durante la Baja Edad Media (c.1350-1530)*. Bilbo: EHU-UPV, 2009, 43-48 orr.; FORTÚN L. J.: "Guipúzcoa y las diócesis de Pamplona y Bayona". In: ORELLA UNZUÉ, J. L. (arg.): *El Pueblo Vasco en el Renacimiento (1491-1521)*. Actas del Simposio celebrado en la Universidad de Deusto (San Sebastián) con motivo del Vº centenario del nacimiento de Ignacio de Loyola (1-5 Octubre de 1990). Bilbo: Ediciones Mensajero, 1991 491-501 orr.; eta TENA GARCÍA, M.ª S.: *La sociedad urbana en la Guipúzcoa costera medieval: San Sebastián, Rentería y Fuenterrabía, (1200-1500)*. Donostia: Dr. Camino, 1997, 281-288 orr.

jarriko zuten begirada. Egoeraren behin betiko aldaketa 1566-1567 artean izan bazen ere, aurreko hamarkadetan hainbat berrikuntza izan ziren, urte gutxi batzutan gaztelar erregeen interesak nolabait aurrera egin baitzuten. 1524-26 urte bitartean adibidez, Artzapez-Barruti Txikiak independente izatea lortu zuten eta 1526tik 1532ko apirilera arte, Iruñeko eliz-barrutiaren zati izatera pasa zen. Orduetik eta 1567ra arte, baina, Baionakoaren barruan egon zen.

Honek guztiak esan nahi du gure ikerkuntza garaian Erreteriak hainbat aro edo etapa biziko dituela: denborarik gehiena Baionako gotzaindegiko zati izango bada ere, 1524 eta 1532 artean independente edo Iruñeko eraginaren pean (Gaztelarren interesen alde, beraz) egongo da. Eta egoera hau aktetan ageri zaigu, gai berdinetan gure auzotarrek gotzain edo eliz-epaitegi ezberdinetara joko baitute¹¹.

Baina hiribilduarentzat askoz garrantzitsuagoak izango dira barne aldaketak, horietako hainbat Oiartzunen independentziarekin lotuak. Nagusiena, dudarik gabe, Maria Donea Zeruratzea elizaren patronatua eskuratzea izango da. Harrigarria gerta badaiteke ere, gogoratu behar dugu 1320tik aurrera, nahiz eta bailara politikoki eta ekonomikoki hiribilduaren menpe egon, erlijio mailan XVI. mende hasiera arte Oiartzungo Lartaungo Done Eztebe parrokiaren pean egongo dela. Honek hiribilduaren elizarekiko lehentasuna mantendu zuen, bere parrokia izaera gordez, antzinasun handiagoa dela eta. Ondorioz, eliz-errenta nagusienak (hamarrenak eta hasikin edo lehenengo fruituak) bildu eta jasotzerakoan eta Erreteriar zerbitzu erlijioso ematera zihoazen eliz-gizonen izendapenean, Oiartzunek bere agintea eta eskumenak mantendu zituen, hiribilduaren gainetik.

Jurisdikzio zibilarekin gertatu bezala, eliz-esparruan eman ziren lehen tirabirak hiribilduaren fundaziotik bertatik zetozen. Hiribildua sortu eta urte gutxitara, auzotarrek beraientzako propio izango zen eliza eraikitzeke eskaerak egiten hasi ziren, Oiartzunen urruntasuna eta bertara iristeko zeuden bideen egoera kaskarra zela eta. Askotan parrokia-eliza berri baten sorrerak, tenplu berriari hamarrenak eta hasikinak kobratzeko aukera eskaintzen zion, hau da, jatorrizko elizak errenta gutxiago jasotzea. Horregatik, ez da harrizkoa hasieratik Oiartzun eliza berriaren eraikuntzaren aurkako jarrera izatea eta horren inguruan Baionako gotzainak emandako mandatuak berehala ez betetzea. Eliz-errenten garrantziaren adibide gisa, Erreteria eta Oiartzunen banaketa erlijioso gertatu ondorengo urteetan jazotako iskanbilak ditugu; hala, 1516an Erreteriak salaketa jarri zuen korrejido-rearen aurrean; aditzera ematen zuenez, Oiartzungo auzotarrak bere jurisdikzioan indarrez sartu ziren, hamarrenak jasotzeko asmoz¹².

¹¹ Hainbat adibide EUA, A-1-2, 2. pieza, 29 at.-31 au.; EUA, A-1-4, 16 au.-17 au. eta 30 au.-at.; eta EUA, A-1-5, 1 au.-2 at. eta 18 at.-20 au. folioetan.

¹² EUA, E-4-III-1-1.

Eliza eraiki bazen ere, XVI. mende hasiera arte honek ez zuen parrokia izaera lortu. Hiribilduak egindako presioek erantzuna izan zuten eta hala, nahiz eta 1515eko erdialdera arte egia bihurtu ez, 1513ko martxoko Aitasantuaren bulda batek Oiartzun eta Errenteriako eliz-kabilduak behin betiko banatzen zituen. Halaber, hamarren eta hasikinen inguruan zera xedatzen zuen: ordutik parrokia bakoitzak bere jurisdikziokoak zirenak jasoko zituen, horien laurdena Baionako gotzainarentzat izango zirelarik¹³.

Halaber, 1513ko dokumentuak bailararen eragina moztu zuen beste esparru garrantzitsu batean. Momentu hartara arte Oiartzungo eliz-kabilduak hiribilduko bikario eta benefiziodunak izendatu bazituen, hau da, Errenterian zerbitzu sakratuak egiten zituzten kargu erlijiosoak, ordutik eskumen hau hiribilduaren esku geldituko zen. Hala, horietako karguren bat hutsik gelditzekotan, heriotza edo uko egiteagatik, auzotarren batzar orokor batek egingo zuen hautaketa. Izendapena gotzainari jakinaraziko zitzaion eta honek izango zuen azken hitza, akordioa berretsiz edo ezeztatuz¹⁴.

Azken esparru honetan beste aldaketa garrantzitsu bat jazoko da, 1527 urtea baino lehenago, Errenteriako auzotarrek bikarioa eta benefiziodunak izendatzeko ahalmena errejimenduaren alde besterenduko baitute¹⁵. Ondorioz, eliz kargu berriak hautatzeko ahalmena udalbatzak izango zuen, nahiz eta izendapena egin ondoren, erabakia batzar ireki batean aditzera eman. Eskumen honen bidez, esparru hori gobernu politikoa kontrolatzen zuten familia garrantzitsuenen esku gelditzen zen, beraien hainbat interes aurrera ateratzeko plataforma bihurtuz, ahaide edo lagunak kargu horietan izendatzen zituztelarik. Ziurrenik eliz kargu hauen biziarteko baldintza, bereziki benefiziodunena, esparru honetan hamaika eztabaida sortzearen arrazoia izango da. Izan ere, hauek biziarteko karguak ziren eta politikoak, aldiz, urtero aldatzen ziren.

3. Probintzia-egituran izandako aldaketak

Aurreko berrikuntza edo aldaketekin batera, 1491-95eko gertakarien ondorioz sortzen den testuinguru berriak Gipuzkoako Probintziaren antolakuntza politikoan eta bere Batzarretan ere eragina izango du. Oiartzunen independentziak Gipuzkoako lurraldean entitate berri baten sorrera ekarriko du, eta Probintziaren egituraketan izango zuen ordezkaritzaren inguruan neurriak hartzea beharrezkoa izan zen.

¹³ AZCONA T. de: "La creación de la parroquia de Rentería en 1513". In: *Oarso*, 1986, 19-20 orr.

¹⁴ EUA, A-1-4, 162 at. fol.

¹⁵ EUA, A-1-2, 3. pieza, 9 at.-11 au. folk.

Oiartzunen nahiak bere independentziaren ildotik areagotuko badira ere, Batzarretan berezko ordezkari izatea bailararen erreklamazio zaharren artean zegoen. Ordura arte, Errenteriak izendatutako prokuradoreak izan ziren bi populazioak ordezkatu zituztenak eta ondorioz, hiribilduaren interesak ziren Probintziako batzarretan islatzen zirenak. Pentsa dezakegunez, Oiartzun honen aurka zegoen.

Baina ordezkari propio bat izateko asmoekin batera, bailarak beste helburu batzuk ere zituen buruan. Hala, Ermandadeko alkatea hautatzeko eskumenagatik borrokatu zen eta lorpen honen bidez, Probintziako ordezkariak biltzen ziren lekuetako bat bihurtzeko asmoa erakutsi zuen, hau da, batzarleku izatea.

Ermandade-alkatea Probintziako Ordenantzetan jasotako delituak jazartzen zituen ofiziala zen. XIV. mende amaieran, 1397an, Gipuzkoako Ermandadeak alkatetzak 8 barrutitan banatu zituen. Errenteriak eta Oiartzunek Donostiako barrutia osatzen zuten, Astigarraga, Donostia, Hondarribia eta Usurbilekin batera. Alabaina, barrutietan Batzarretan ordezkari izateko zuzena zuten populazio guneak bazeuden ere, alkatearen izendapena hura osatzen zuten gutxi batzuen esku besterik ez zegoen. Gure kasuan, eskumen hau Donostiak, Hondarribiak eta Errenteriak bakarrik zuten. Izendapena egiteko txandak 4 urteko epean oinarritu ziren: Donostiak bi urtetan egingo zuen eta Hondarribiak eta Errenteriak, aldiz, bakoi-tzak urte batean.

Ermandadeko alkatearen izendapenak probintzia-bileren ospatze-lekua mugatu zuen, izendapena egiteko eskumena zuten hiribildu eta populazio guneetan bakarrik bilduko baitziren. Ondorioz, Gipuzkoako geografian erakunde independente izateak ez zuen ziurtatzen gune horien berdintasun politikoa, baina eskumen gehiago lortzeko lehen pausoa izan zitekeen. Horregatik, Oiartzunek ordezkari izateko propio eta zuzena izateari ekin zion eta hau lortu ondoren, horrek ahalbideratu zitzakeen beste aginpide batzuen inguruko eskaerak egiten hasi zen.

Esparru hauetan bailarak borroka gogorra izan zuen, legedia ere bere aurka baitzegoen. 1463ko Ermandadeko ordenantzek Errenteriarekiko menpekotasuna xedatzen zuten neurriak jasotzen zituzten eta halaber, Errege Katolikoek 1491ko epaiak prokuradoreen izendapena Errenteriaren esku bakarrik uzten zuen. Oiartzunek, baina, ez zuen amore eman.

1505eko uztaileko errege-probisioaren bitartez, erreginak bi populazio guneei beraien prokuradore propioa izendatzeko ahalmena eman zien eta halaber, Probintziako gastuak era bananduan ordainduko zituztela xedatu zuen. Erabaki hauek 1509ko apirilean ospatu ziren Zestoako Batzar Nagusietan berretsi ziren, eta bertan Oiartzunek ordezkari propioa izateari baiezkoa eman zitzaion. Orduz geroztik, bailarak batzarleku izateko borroka areagotuko du eta Errenteriarekin mendeetan zehar izandako talken lekuko, Batzarreetan hiribildua baino lehenago esertzeko

eta bozka emateko egin zituen ahaleginak ditugu, Probintziaren gastuen zati handiago bat ordaintzen zuela argudiatuz.

Berezko ordezkaritza lortu eta gutxira, Seguran 1509ko abenduan ospatu ziren Batzar Nagusietan, Oiartzunek bere eskaerak argitara eman zituen; batetik, batzarleku bezala onartua izan zedin eskatzen zuen eta bestetik, Ermandadeko alkate karguaren ingurukoak azaldu zituen. Azken hauei dagokienez, Oiartzunek Errenterriak eta berak osatutako barruti berri baten sorrera eskatzen zuen, non bailarak alkatea 3 urtetik bitan izendatuko zuen eta hiribilduak, bestean. Baina Segurako Batzarrak ez ziren Oiartzungo eskaeren alde azaldu: Ermandade-alkateari eta batzarleku izateari buruzko neurriak errefusatu zituzten eta bozka emateko eta esertzeko lehentasun eskaerei dagokionez, ikerketa edo frogaketa bat egitea erabaki zuten.

Egoera urte gutxiren buruan aldatu zen. 1520ko apirilean, Ordiziako Batzar Nagusiek bailararen Ermandade-alkate bat izateko eskaera onartu zuten. Kasu honetan gainera, neurria haratago zihoan, kargua Oiartzunerako bakarrik izango zela adostu baitzen; hau da, alkate berri bat sortzen zen, Donostiako barrutitik bananduz.

Erabaki honek auspoak harrotu zituen eta inoiz ez bezala, Donostiak eta Errenterriak bat egin zuten hartutako erabakien aurka. Kontuan hartu behar dugu Oiartzunek lortutakoa ordura arteko egoera aldatzen zuela eta baita errotik aldatzeko aukera eman ere; hala, antzeko egoeran zeuden hainbat hiribilduk eskaera berdina egin zezaketen eta ondorioz, antolatua zegoen hiribildu gutxi batzuen aldeko botere-oreka hori, non onuradun nagusienetako bat Donostia zen, apurtu zitekeen.

Erabakien kontra azaldu zirenen saiakerek ez zuten, ordea, helbururik lortu: 1521eko apirilean Migel Eleizaldekoa Oiartzungo lehenengo Ermandade-alkate bihurtu zen eta 1526ko apirilean Errenterrian ospatutako Batzar Nagusiek, Ordiziako akordioak berretsi zituzten, bat salbu: hiribilduan egingo ziren Batzar Nagusietan, geografikoki gertuena zen bailarako Ermandade-alkatea (Oiartzungoa, alegia) joateko eskaera hain zuzen. Donostia eta berarekin zeuden beste hiribilduek auzia errege-azualdietara eraman bazuten ere, Oiartzun garaile irten zen. Errege Kontseiluak 1540ko urtarrilaren 29an emandako epaian, bailarari berezko Ermandade-alkatea izateko eskubidea berretsi zion eta Ordizian adostutakoa baieztatu egin zuen¹⁶.

¹⁶ HH. EE.: *El triunfo de las élites urbanas guipuzcoanas: nuevos textos para el estudio del gobierno de las villas y de la Provincia (1412-1539)*. Donostia: GFA, 2002.